Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

SBD

24
EKİM
OCTOBER
2020

IĞDIR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
IGDIR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

SBD

ISSN: 2147-5717

IĞDIR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

IGDIR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

EDITED BY ENTELEKYA

EKİM / OCTOBER
2020

24

IĞDIR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

BİLİMSEL HAKEMLİ DERGİ

IGDIR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

SCHOLARLY REFEREED JOURNAL

E-ISSN: 2147-6152

24

EKİM / OCTOBER
2020

Yönetim / Management

Sahibi / *Owner*
Mehmet Hakkı Alma
Rektör / Rector

Sorumlu Müdür / *Responsible Manager*
Murat Ali Karavelioğlu
Müdür / Director

Editör / *Editor in Chief*
İlyas Altuner

İletişim Bilgileri / Contact Information

Adres / *Address:* Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Şehit Bülent Yurtseven Kampüsü, Suveren, 76000, Iğdır
Telefon / *Phone*: 90 476 2230010
Faks / *Fax*: 90 476 2230017
Web Sayfası / *Web Page*: http://sosbilder.igdir.edu.tr
E-Posta / *E-Mail*: sosbilder@igdir.edu.tr

Kapak ve Tasarım / Cover and Design

İlyas Altuner

Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi altı aylık **bilimsel hakemli bir dergidir** ve Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında, yılda dört kez yayınlanmaktadır. Dergimiz; Felsefe ve Din Bilimleri, Dil Edebiyat ve Sanat, Sosyal ve Beşeri Bilimler, Eğitim Bilimleri, İktisadi ve İdari Bilimler ve Turizm şeklinde bölümlenmiştir.

Yayınlanan makalelerin ilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir. Fikirlerden kesinlikle editörler sorumlu tutulamazlar. Makalelerde belirtilen görüşler, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*'nin görüşlerini yansıtmazlar. Dergide yayınlanan makalelerin tüm yayın hakları *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*'ne aittir. Makalelerde, Araştırma ve Yayın Etiğine uyulmaktadır.

Dergimiz Academic Journals Database, ACAR İndeks, ASOS İndeks, CiteFactor, EBSCO Academic Search Complete, EBSCO Academic Search Ultimate, Genamics Journal Seek, Index Copernicus, ISAM İlahiyat Makaleler Veritabanı, J-Gate, Journal Index, Scientific Journal Services (SIS), Türk Eğitim İndeksi ve **Ulakbim TR Dizin** tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

Yayın Kurulu / Editorial Board

Editör */ Editor in Chief*
İlyas Altuner

Alan Editörleri */ Field Editors*
Alaaddin Yanardağ (Din Bilimleri)
Cavit Polat (Güzel Sanatlar)
Gülşen Bayat (Turizm ve Otelcilik)
Mehmet Güneş (Beşeri Bilimler)
Mehmet Emin Yurt (İslami Bilimler)
Özkan Aydar (Felsefe Gurubu)
Ramazan Arı (Dil ve Edebiyat)
Serkan Künü (İktisadi Bilimler)
Yunus Tunç (Eğitim Bilimleri)

Dil Editörleri */ Language Editors*
Adem Eryiğit (Arapça)
Ahmet Kocaispir (Rusça)
Ali Sevdi (Farsça)
Zafer Şafak (İngilizce)

Yayın Kurulu / Editorial Board
Alaaddin Yanardağ (Iğdır Üniversitesi)
Celal Gülşen (Beykent Üniversitesi)
Fatih Özkan (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Fatih Yaman (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Galib Sayılov (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Hazal Ceylan Öztürker (Batman Üniversitesi)
İlyas Altuner (Iğdır Üniversitesi)
Kenan Demir (İstanbul Medipol Üniversitesi)
Mehmet Emin Yurt (Iğdır Üniversitesi)
Mirpenç Akşit (Iğdır Üniversitesi)
Murat Ak (Necmettin Erbakan Üniversitesi
Serkan Künü (Iğdır Üniversitesi)
Şakir İşleyen (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Yusuf Özkır (İstanbul Medipol Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Cüneyt Issı (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Alfina Sibgatullina (Rusya Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Bahattin Çelik (Iğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. Beate Böhlendorf (Roma-German Merkez Müzesi)
Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevat Başaran (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdal Aydoğan (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Galip Veliu (Tetova Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Hacı Bayram Kaçmazoğlu (İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan Taş (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Türk (Ardahan Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Güner (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Kaya (Iğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan Bulut (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan Kutluer (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. İsa Habibbeyli (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Prof. Dr. İsmail Hakkı Eraslan (Düzce Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmayıl Hacıyev (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Prof. Dr. Kenan Ziya Taş (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Könül Bünyadzade (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Prof. Dr. Muhsine Börekçi (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat Ali Karavelioğlu (Iğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa Yıldız (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Namık Açıkgöz (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Nedim Yüzbaşıoğlu (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurettin Arslan (Çanakkale 18 Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Oktay Belli (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ö. Selçuk Emsen (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer Mahir Alper (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer Yılmaz (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep Gülşen (Iğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. Reha Saydan (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Rengin Ak (Kırklareli Üniversitesi)
Prof. Dr. Sabri Azgün (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Saliha Koday (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Savaş Yıldırım (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim Başar (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sema Buz (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhat Zaman (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda Yapraklı (Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfettin Erdoğan (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Sinan Temurlenk (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Şadi Eren (Iğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. Şevki Özbilen (Iğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. Tevfik Şükrü Yapraklı (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuncay Öğün (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Turhan Kaçar (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Yıldız Akpolat (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf Çetin (Iğdır Üniversitesi)

Iğd Üniv Sos Bil Der / Igd Univ Jour Soc Sci
Sayı / No. 24, Ekim / October 2020
Araştırma Makalesi / Article: 57-80

Türkiye Türkçesinde +CIl / +CUl Eki ve 'Eskicil' Sözü

AHMET KAYASANDIK [a]

Geliş Tarihi: 13.03.2020 | Kabul Tarihi: 29.04.2020

Öz: Türkçede yeni kelimeler yapmanın yollarından biri yapım ekleriyle kelimeler türetmektir. Ancak bunun dilin kurallarına uygun olarak yapılması gerekir. Ek canlı olmalı, benzer örnekleri bulunmalı, kuruluşu tutarlı, yapısı doğru, anlamı açık olmalıdır. Eski kaynaklarda sınırlı örnekleri bulunan +CIl / +CUl ekiyle düşkünlük, alışkınlık, benzerlik kavramı taşıyan kelimeler türetilmiştir. Son zamanlarda ekin asıl işlevine getirildiği isme bağımlılık, yakınlık, isteklilik, sıralama gibi kavramlar yüklenmiş; sayıca az olsa da yine bu ekle bazı araç, gereç adları, bitki adları, oyun adları, terimler ve somut kelimeler yapılmıştır. Eskicil gibi birkaç örnekte ise bu eke, terim türetme ilkelerine pek de uygun olmadığı hâlde nispet eki işlevi yüklenmiştir. Bu çalışmada ekin kelimeye kattığı kavramlar göz önünde bulundurularak bu ekle türetilen bütün kelimeler gruplandırılmış ve sözlük anlamları verilmiştir. Ayrıca arkaik yerine kullanılan terimlerden biri olan eskicil sözünün terim yapma yöntemlerine uygun olmadığı belirtilerek bu terim için arkaik veya eski dil ögesi ya da eski unsur ifadeleri önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: +CIl/ +CUl yapım eki, kelime türetme, terim yapma, eskicil.

[a] Abdullah Gül Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü
ahmet.kayasandik@agu.edu.tr

+CIl / +CUl Derivational Affix and the Word 'Archaic' in Turkey Turkish

Abstract: One of the ways to make new words in Turkish is to derive words with suffixes. However, this must be done in accordance with the rules of the language. The annex must be alive, have similar examples, be consistent in structure, have the right structure, and clear meaning. Words with the concept of indulgence, familiarity and similarity are derived with the suffix + CIl / + CUl, which have limited examples in ancient sources. Recently, concepts such as addiction, closeness, willingness, and sorting were added to the original function of the supplement. Although there are few numbers, some tools, equipment names, plant names, game names, terms and concrete words have been made. In a few examples, such as the word "eskicil", this suffix has been loaded with a relative suffix function, although it is not very well suited to the term derivation principles. In this study, considering the concepts that the suffix adds to the word, all the words derived with this suffix are grouped and their dictionary meanings are given. In addition, it is stated that the word "eskicil" which is one of the terms used instead of archaic is not suitable for the methods of making terms and archaic or old language or old element expressions are suggested for this term.

Keywords: + CIL / + CUL derivational affix, word derivation, terminology, antiquarian.

Giriş

Türkçede yeni kelimeler yapmanın sıklıkla kullanılan yollarından biri hatta birincisi, yapım ekleriyle kelimeler türetmektir. Kelime köklerine veya gövdelerine getirilerek bunlardaki anlamla ilgili/bağlantılı yeni kelimeler türetme görevini üstlenen yapım ekleri, dilin anlatım yeteneğini kolaylaştırır, geliştirir ve söz varlığını da zenginleştirir. Çok sağlam kurallara sahip Türkçede türetme, belli bir düzen içinde dilin kanunlarına göre yapılır. Yazılışları aynı olsa bile isimlere getirilen yapım ekleri, fiillere; fiillere getirilen yapım ekleri de isimlere getirilmez. Ayrıca bir fiile birden fazla fiilden fiil yapma eki, bir isme de birden fazla isimden isim yapma eki gelebilir ama isimden fiil yapma ekleri ve fiilden isim yapma ekleri üst üste gelmez. Aynı türden köklere/gövdelere aynı gruptan yapım ekleri getirilebilir ama dilin mantığı buna engel olduğu için (-mAk gibi) bazı yapım eklerinin çok işlek olmasına karşılık (+kek gibi) birtakım yapım ekleri sadece birkaç örnekle sınırlıdır.

Türkiye Türkçesinde (nedeni açıklanabilen bazı istisnalar dışında) ekler, ünlü ve ünsüz uyumlarına uyarlar. Bu yüzden eklerde çok şekillilikler görülebilir. Ayrıca dil canlı olduğu için kelimelerde olduğu gibi eklerde de tarihî süreçte bazı değişiklikler gözlenmekle birlikte bunlar sınırlıdır, denilebilir.

Eski Türkçede yalnız *+çIl* (Karahanlı Türkçesinde *+çin /+şin*) biçimi bulunan ve bugün Türkiye Türkçesinde *+CIl / +CUl* şeklinde ünlü ve ünsüz uyumlarına uyan bu isimden isim yapma eki sınırlı sayıda kelimeye getirilen, işlekliği az yapım eklerinden biridir. Bu çalışmada ekin türetme işlevleri, bu ekle türetilen kelimeler ve terim olarak kullanılan "eskicil" sözü incelenecektir.

+CIl / +CUl ekinin yapısıyla ilgili farklı görüşler vardır: Hatipoğlu (1974: 332), bu ekin iki ekin birleşmesiyle ortaya çıkmış olabileceği düşüncesindedir. Ekin kurulmasında, anlam bakımından -cı ekinin etkili olduğunu, bu ekin verdiği

kavramın -l ekiyle genişletildiğini, hatta bu tür kelimelerin -l ekini almadan da kullanılabileceğini belirtir ve *adamcıl (adam-cı-l), insancıl (insan-cı-l), balıkçıl (balık-çı-l), alımcıl (al-ım-cı-l)* örneklerini verir. İlaveten, Kamus-ı Türkî'deki anlamlarını alıntılayarak *gökçül* kelimesindeki *-çül* ekinin daha çok *-si* ekinin yerini tuttuğunu *(gökçül: gök-sü, beyaz benekli mavi, maviye çalar, mavimsi, mavi gibi),* benzer şekilde kırçıl kelimesinin de *gökçül*de olduğu gibi *(kır-sı, kır-ımsı, kır renkli gibi)* kavramlar verdiğini söyler. *Kırçıl* kelimesindeki bu ekin, ünsüz uyumuna göre *-cıl* şeklinde olmadığını vurguladıktan sonra belki de bu olayın ekin *-sı-l*'dan geldiğini işaret ettiğini belirtir.

Güngördü (2002: 174) bu ekin *+çı-/+çi-* ekinden geliştiğinin düşünülebileceği kanaatindedir. Ona göre "Eski Türkçe çağında bile işlek bir ek olmayan *+çı- / +çi* ekinin *-l* ekiyle birleşip kaynaşarak isimden isim türeten bir yapım eki özelliği kazanması erkenden gerçekleşmiştir."

Her ne kadar işlek bir yapım eki olmasa da bu ekle türetilen kelime sayısı üç beş tane ile sınırlı değildir. Bu nedenle yalnız bir iki örnekten hareketle ekin *+çı- / +çi* ile *-l* ekinin birleşmesinden oluştuğu iddiası, örnekler arttırılarak ispata muhtaç gibi görünüyor.

Tietze, isimden sıfat yapan bu ekin Eski Türkçede öncelikle kuş isimlerinde kullanıldığını yılancıl 'yılan yiyen/seven kuş' örneğiyle belirtir. Ona göre "+cıl eki aslen 'bir çeşit düşkünlük, alışkanlık, arzu' anlamında olmalıdır. 30'lu yıllardan sonra kurulan neologismada özellikle 'seven' anlamında kullanıldığı görülür (çoğu örnekte Fr. < EYun. *-phil* ekinin karşılığı olarak: sucul 'hydrophil'); ilgili örnekler: *bencil, evcil*" (2002: 97). Bu ekin renk sıfatlarında da kullanılabildiğini ilave eder ve akçıl kelimesini örnek olarak gösterir.

Banguoğlu (2014: 165-166), bu ekle türetilen kelimeleri *-cil adları* ve *-çil sıfatları* olarak bu ekin isim ve sıfat türetme işlevine göre iki alt başlıkta örnekler: *Balıkçıl, tavşancıl, yılancıl, sıçancıl, adamcıl, çamurcul* gibi kelimelerde bu ekin bazı avcı kuşları, yırtıcı hayvanları yedikleri hayvanın, nesnenin adıyla

adlandıran kelimeler türettiğini; ancak *evcil, bencil, anacıl, babacıl, elcil, öncül, soncul, avcıl* gibi örneklerde daha geniş anlatımını Anadolu ağızlarında kalan üremeleri gösterdiğini vurgular; *alımcıl, insancıl (insan seven)* sözlerinin de böyle olduğunu ama *ölümcül (ölücü)*'ün ayrı olduğunu ekler. Ona göre "Eski Türkçede de nadir kelimeler bırakan *(yagmurçıl, tüpüçil)* bu ekin lehçemizde hakim anlatımı yeyen ve seven olarak belirmektedir." *Akçıl, kırçıl, gökçül (-imtrak* sıfatlarına yaklaşır) örneklerindeki *-çil* sıfatlarının ise "anlatımı ve önsesinin akıcılar önünde ünlüleşmemesi ile *-cil* ekinden ayrıldığı" görüşündedir. Deny (1943) gibi Banguoğlu (2014: 166) da renk sıfatları türeten bu ekin *çil* (benek, benekli) kelimesinden doğduğunu belirtir ancak bu yorum tartışılabilir.

Eski Türkçede sınırlı sayıda örneği bulunan ve az işlek olan bu ek, Banguoğlu'na (2014: 165) göre "anlatım özelliği sebebiyle terimler yapmak hususunda işlek hale gelmiş ve işe yaramıştır." Ancak *asil* yerine *soylu* ve *soydan* kelimelerimiz olduğu için *soycul* demeyi uygun bulmadığını da ilave eder. Timurtaş (1979: 28) da asil anlamında kullanılan *soycul* kelimesinin yanlış olduğunu, soylu sözü zaten mevcut olduğu için buna gerek olmadığını belirtir. Zülfikar (1991: 71-72), " '*asil*' anlamında *soycul*, bir mantık terimi olan *öncül*, 'fonetik' karşılığı olarak önerilmiş olan *sesçil* anlam bakımından ekin görevinden biraz uzaklaşmışlardır. Öte yandan batı kökenli *-ist* eki genellikle *-cı* ekiyle karşılanmasına rağmen 'altruist' *özgecil* terimiyle ifade edilmiştir. Bunun yerine *özgeci* (Fr. altruiste), *özgecilik* (Fr. altruisme) tercih edilmelidir" uyarısında bulunur.

Gencan (1979: 200-201) bu ekin "adlara *(balıkçıl, tavşancıl)* alışkanlık, düşkünlük, yakınlık; sıfatlara *(evcil, adamcıl, kırçıl, akçıl, gökçül, ölümcül)* andırma, çalma anlamı" kattığını belirtip *bencil, öncül, nemcil, erkekçil, kadıncıl* ve *sesçil* örneklerini bu ekle türetilmiş yeni kelimelerden birkaçı olarak verir.

Gülensoy (2007: 202) *tavşan+cıl, sıçan+cıl, yılan+cıl, balık+cıl* örneklerinde *+cıl* ekinin hayvan adları üzerine gelerek yırtıcı kuş adı yapan ek; *adam+cıl, ak+çıl, insan+cıl* gibi örneklerde ise

addan sıfat ya da '*seven*' anlamına gelen ad yapan ek olduğunu ifade eder.

Bilgegil (1982: 176) *yılancıl, balıkcıl, tavşancıl, bıldırcın, güvercin, kaşıkcın* örneklerini vererek bazı isimlere *-cil* ve *-cin* eklerinden biri getirilerek genellikle kuş isimlerinin oluşturulduğu bilgisini verir.

Timurtaş (1979: 28), anlam bakımından elverişli bir fonksiyona sahip bulunması ve canlı olmaması sebebiyle bu ekle kelime türetmeyi doğru bulmaz.

Ergin (1982: 175) bu ekin üç beş örneği olduğunu; *evcil, bencil, balıkçıl, tavşancıl* kelimelerinde bir şeye düşkünlük, *ölümcül* (ölüm hâlinde); *kırçıl, akçıl* (aka çalan) sözlerinde ise benzetme ifade ettiğini; genellikle bir benzetme ve daha çok mübalağa anlamı kattığını belirtir.

Zülfikar (1991: 71) ise isimden isim ve sıfat yapmaya yarayan ve işlek olmayan bu ekten Cumhuriyet döneminde çok yararlanıldığını, ekin kelimeye kattığı genel kavramın Anadolu ağızlarında ve Türkiye Türkçesinde genişlediğini söyler.

Korkmaz (2009: 44) da bu ekin "eklendiği ada *bir şeye düşkünlük, alışkanlık, bağımlılık, benzerlik* işlevleri katan ad ve sıfatlar" türetmeye yaradığını belirtir ve *böcekçiller, etçiller, otçullar* örneklerini vererek "Türkçeleştirme çalışmalarında bu ekten bazı terimlerin yapımında" da yararlanıldığını "biyoloji ve zoolojide bitki ve hayvan gruplarını gösteren terimler" yapıldığını vurgular.

Karaağaç (2016: 274), işlek olmayan ve örneği az olan bu ekin ismin kök veya gövdesinin işaret ettiği varlık veya niteliğe düşkün olanı, bu varlığı andıranı bildirdiğini ifade ederek *ak* >*akçıl; ana* > *anacıl; balık* > *balıkçıl; ben* > *bencil; et* > *etçil; ev* > *evcil; insan* > *insancıl; kır* > *kırçıl; ot* > *otçul; ölüm* > *ölümcül; ön* > *öncül; tavşan* > *tavşancıl* kelimeleriyle bunu örnekler.

Gülsevin (1997: 116), Eski Anadolu Türkçesinde bu ekle hayvan adları türetildiğini belirtip *tavşancıl, balıkçıl* örneklerini verir.

Özdemir (1973: 53) *böcekçil, ikincil, kumcul, otçul* örneklerini vererek bu ekin isim ve isim soylu kelimelerin köklerine ve gövdelerine getirilerek nitelik, özellik veya durum bildiren terimler yaptığını belirtir. Ancak 'ikinci derecede olan' anlamını verdiği *ikincil* kelimesinde yapım eki +*cil* değil, +*l*'dir.

İsimden isim (ve isimden sıfat görevli isimler) türetmeye yarayan +*CIl / +CUl* eki işlek bir ek olmadığından bazı gramer kitaplarında "Eklendiği sözcüğe düşkünlük, bağlılık, benzetme anlamları katar. Bu ekle türetilen *balıkçıl, otçul,* vb. sözcükler vardır (Eker:2003: 278)" ifadesindeki gibi kısa açıklamalarla ve birkaç örnekle yetinilmiştir. Eski kaynaklarda sınırlı örnekleri bulunan bu ekle türetilmiş kelimeler, ağızlarda nispeten daha fazladır. Bu ekle Türkçeleştirme çalışmaları sırasında özellikle bitki ve hayvan gruplarını gösteren *(balıkçıl, böcekçil, çürükçül, etçil, herşeycil, kumcul, kurakçıl, nemcil, otçul, sucul, tuzcul* gibi) terimler yapılmış, son zamanlarda bazıları terim niteliği taşıyan *(babacıl, barışçıl, çağcıl, bütüncül, öncül, yadcıl* gibi) yeni türetmeler de bu örneklere ilave edilmiştir.

Bu ek tarihî lehçelerde seyrek bir kullanım alanına sahiptir. Söz konusu ek tarihî Türk lehçelerinde +*şIn, +CIn, +CIl, +Cır* şekillerinde geldiği kelimelere eşitlik, benzerlik, ilgi, çokluk anlamı katarak renk isimleri ve kuş isimleri türetmektedir (Yıldırım, 2011: 27).

Her ne kadar çeşitli yapım ekleriyle isim ve fiil köklerinden kelimeler türetilebilse de bunun dilin kurallarına uygun olarak yapılması gerekir. Eklere bilinen görevleri dışında yenilerini yüklemek, dilin asıl işlevini yerine getirmesinde zorluklara sebep olur. Mevcut eklere bilinen görevleri dışında yeni görevler ekleyerek dilin kurallarına aykırı ve Türkçenin estetiğine uymayan kelimeler/terimler vaktiyle türetilmiş, bunlardan bazıları bir şekilde kullanımda olsa bile bu durum yapılanın doğruluğunu/uygunluğunu göstermez. Ekin canlı olması, benzer örneklerinin de bulunması türetme için önemli ölçütlerden biridir. Türetilen kelimenin kuruluşu tutarsız, yapısı yanlış, anlamı müphem olursa uydurma olur. "Terim

yaparken yalnızca ekin türüne dikkat etmek yetmemektedir, köklerdeki anlam ve görev değişikliklerinin de göz önünde bulundurulması gerekir" (Zülfikar, 1991: 36). Türkçe, çok sayıdaki yapım ekiyle kelime/terim türetmeye elverişli olduğu için dilin yapısına ve kurallarına uygun karşılıklar bulunabilir.

Bozel (2008: 38-39), bu ekle türetilmiş 61 kelime tespit etmiştir. Bu çalışmada ise, yanlış örnekler hariç tutulduğunda, bu ekle türetilmiş 135 kelime anlamlarıyla birlikte görevlerine/işlevlerine göre aşağıda sıralanmıştır. Birden fazla karşılığı olan kelimeler, ilgili gruplarda tekrar yazılmıştır:

+CIl / +CUl Ekinin Görevleri, Getirildiği Kelimeye Kattığı Anlamlar

a. Çoğunluğu kuş adı olmak üzere ondan yemesini seven, onunla beslenmeye alışkın, ona düşkün hayvan adları türetir:

akbalıkçıl: Leyleksilerden, bataklık, ırmak ve göl kıyılarında yaşayan, oldukça büyük, ak renkli bir tür kuş (Egretta alba) (GTS: 60).

alacabalıkçıl: Balıkçılgiller familyasından, uzunluğu 50 santimetre, kül rengi, sazlıklarda yaşayan bir tür kuş (Ardeola ralloides) (GTS: 80).

arıcıl: Arı kuşu. Bal arılarını yiyerek geçinen, serçeden az büyük, türlü renkli ve bağbozumu zamanı gelen bir göçmen kuş (DS: 318).

arpacıl: Arpa kuşu. Tahıl tarlalarında bulunan serçe büyüklüğünde bir çeşit kuş (DS: 330).

balcıl: İşçi arı (DS: 501).

balıkçıl: Uzun bacaklılardan, boynu ve gagası uzun, su kıyılarında yaşayan, balık yiyerek beslenen büyük bir kuş (Ardea cinerea); balıkla beslenen, balık yiyen (GTS: 244).

bardakçıl (bardak kuşu, bardakcıl, bardakçın): Ağaçlarda, taş kovuklarında bardak şeklinde yuva yapan bir kuş (DS: 529).

böcekçil: Böcek yiyen, böcekle beslenen (hayvan veya bitki) (GTS: 395).

buğdaycıl: Bataklık yerlerde, patates, pancar tarlalarında yaşayan göçücü bir kuş (Luscinia svecica cyanecula) (GTS: 404).

cincil: Bir cins kuş (DS: 976).

çalıcıl (çalı çıtlığı): Çalı kuşu (DS: 1054).

çamurçıl (çamırca, çamurcu): Balıkçıl (DS: 1065).

çölmekçil: Kayabaşlarında yaşayan kırmızı ve kahverengi tüylü, serçe büyüklüğünde bir çeşit kuş (DS: 1283).

etçil: Etobur (GTS: 828).

inekcil: Kuyruksallayan kuşu (DS: 2541).

kaymakçıl: Kertenkele (DS: 2704).

kepçecil: Kaşıkçıl kuşu (DS: 2744). (Sözlüklerde yok ama anlam verirken kullanılmış.)

kırçıl (kırçal): 1. Kır saçlı insan ya da kır tüylü hayvan, 2. İhtiyarlamış erkek domuz, 3. Tavşan (DS: 2819).

kurtçul: Kurtçuklarla beslenen (hayvan) (GTS: 1535). Kurtboğan, atılgan köpek (DS: 3010).

larvacıl: Larvayla beslenen (hayvan) (GTS: 1576).

leşçil: Leşle beslenen (hayvan) (GTS: 1583).

oduncul: Odunla beslenen böcek (GTS: 1788).

sıcıl: Kurbağa (DS: 3600).

sıçancıl: 1. Kerkenez kuşu (DS: 3600).

sinekçil (sinekçin): Serçegillerden, sinekle beslenen, Amerika'nın sıcak bölgelerinde yaşayan bir kuş, sinekyutan (Muscicapa) (GTS: 2116). Boz ve yeşilimsi renkli, küçük bir çeşit kuş (DS: 3639).

tarakçıl (tarakçın): Başında tarak biçiminde tüyleri bulunan bir kuş (DS: 3831).

tavşancıl: Çoğu tavşan avlamakla beslenen kartal, akbaba vb. yırtıcı kuş (GTS: 2289).

tanecil: Tahılla beslenen (GTS: 2260).

toprakçıl: Toprakta yaşayan hayvan türü (GTS: 2372).

urukçul: Arı kuşu (DS: 4041).

yemişçil: Yemişle beslenen (GTS: 2571).

yaprakçıl: Yaprakla beslenen hayvan (GTS: 2530).

yılancıl: En çok yılanla beslenen bir kuş (Threshkiornis aethiopica) (GTS: 2590).

yosuncul: Yosunla beslenen veya yosunların içinde yaşayan (GTS: 2609).

b. İsmin gösterdiği yerde/ortamda yetişmeyi, yaşamayı seven anlamı katar:

batakçıl: Bataklıkları seven, bataklıklarda yaşayan (bitki, hayvan) (GTS: 281).

çürükçül: Doğal olarak hayvan ve bitki kalıntılarının üzerinde yaşayan ve onların çürümesine yol açan (bitki ve organizmalar), saprofit (GTS: 572).

dağcıl: Dağ şartlarına ve iklimine göre yetiştirilen (bitki) (GTS: 577).

gölcül: Göllerde, göl kıyılarında yetişen veya yaşayan (GTS: 959).

gölgecil: Gölgede yetişen veya gölgeyi seven (GTS: 959).

ılıkçıl: Ortalama 15 santigrat derece sıcaklıkta yaşayan bitki, mezoterm (GTS: 1124).

kancıl: Kanda yaşayan asalak (GTS: 1296).

kireççil: Kireçli topraktan hoşlanan, kireçli toprakta yetişen (bitki), kireçyeren karşıtı (GTS: 1446).

kumcul: Kumlu toprakta yetişen, kumlu toprağı seven (bitki) (GTS: 1524).

kurakçıl: Kurak yerde yetişen, kurak yerden hoşlanan (bitki) (GTS: 1528).

nemcil: Nemden ve nemli yerden hoşlanan (bitki), higrofil (GTS: 1763).

silisçil: Silisli yerde yetişen (bitki) (GTS: 2112).

sucul: 1. Suyu seven, suya düşkün. 2. Suyu çeken, hidrofil,

hidrofilik (GTS: 2138).

taşçıl: 2. Taşlar ve kayalar üzerinde veya taşlı topraklarda yetişen (GTS: 2279).

tuzcul: Tuzlu toprakları seven (bitki) (GTS: 2395).

c. Bir şeye düşkünlük, alışkınlık, bir şeyi seven; sevecenlik, bağımlılık, yakınlık anlamı katan sıfatlar türetir:

adamcıl: İnsandan ürkmeyen, insana alışmış olan, insana sokulan, sıcakkanlı, munis (GTS: 23). Derleme Sözlüğü'nde "İnsandan kaçmayan, evcil (hayvan için)" karşılığı verilen bu kelimeye Tarama Sözlüğü'nde "Adama saldıran (hayvan)" karşılığı verilmiştir. Nişanyan, (âdemcil) bu kelimenin anlamının aslen "insan yiyen" demek iken 19. yy sonlarında bu anlamın zıddına dönüşmesinin ipuçları görüldüğünü; insancıl kelimesindeki +cIl ekinin keyfî bir anlamda kullanıldığını belirtir (https://www.nisanyansozluk.com/?k=adamcıl). Timurtaş (1979: 29) *adamcıl* kelimesinin ikinci anlamıyla üçüncüsünün uyuşmadığını; böyleyken *adamcıl*ın yeni anlamına uyacak şekilde *insancıl* kelimesinin türetilmesini de doğru bulmaz.

ahbapçıl: Dost, ahbap canlısı; bunlarla olmayı seven. [Tietze (2002: 97), adamcıl maddesini açıklarken buna uygun başka bir misal olarak bunu verir.]

avcıl: İyi av avlayan hayvan (DS: 379).

barcıl: 1. Meyve veren ağaç. 2. Verimli (DS: 4444).

bencil: 1. Yalnız kendini düşünen, kendi çıkarlarını herkesinkinden üstün tutan, hodbin, hodkâm, egoist. 2. (felsefe) Bencilik öğretisine inanan (GTS: 306).

boğazcıl (boğaz ağrığı): Hazır yiyici (DS: 726).

çapaçul: Kılığının veya eşyasının düzgün ve temiz olmasına özenmeyip düzensizlik içinde yaşayan, pasaklı (GTS: 494).

erkekçil: Erkeğe düşkün (GTS: 811).

dadmacıl: Tadımlık (TTAYE: 119).

demeyhcil it: Avcıların küçük inler sokmak için yanlarında taşıdıkları küçük köpek, zağar (TTAYE: 119). [Demek: Yabani hayvanların yattığı yer, in, yuva (DS:1416).]

doymacıl: Doyumluk (TTAYE: 119).

elcil (elcik): Sürüden ayrı olarak elde beslenen ve insana çok alışkın olan hayvan (DS: 1705).

essahcıl: Gerçek, taklit olmayan (TTAYE: 119).

evcil: 1. Eve ve insana alışmış, kendisinden yararlanılabilen (hayvan), ehlî, yabani karşıtı. 2. Yerli (GTS: 835).

hastacıl: Hastalıklı (DS: 2300).

hayvancıl: 1. Hayvan seven (GTS: 1074).

horozcul: Horoza düşkün tavuk (TTAYE: 119).

işcil: İşçiman, becerikli (TTAYE: 119).

kadıncıl: Zampara (GTS: 1259). (Erkek için) kadınlara aşırı derecede düşkün; kadın düşkünü; zendost (ÖTS: 2321).

kefcil: Eğlenmeyi seven, yaşamayı bilen (DS: 2718).

kemikçil: Aşık oyununa tutkun çocuk (DS: 4544).

kincil: İntikamcı (DS: 2873).

kötücül: 1. Kötülük isteyen (kimse). 2. Kötü niyetli. 3. Kötü huylu (GTS: 1507).

namazcıl: Sürekli namaz kılan (DS: 3236).

ödevcil: Ödevine bağlı olan, ödevlerini yerine getirmeyi seven, vazifeşinas (GTS: 1837).

özgecil: Özgeci tutumu olan (GTS: 1869).

paracıl: Parayı taparcasına seven (TTAYE: 120).

sokumcul: Obur (DS: 4701).

sürücül: Sürü durumunda yaşayan (GTS: 2187).

tahlacıl: Havada takla atan güvercin (DS: 3801).

tavıkcıl: Tavuğa çok düşkün horoz (TTAYE: 120).

tütüncül: (Deve için) tütüne düşkün (TTAYE: 120).

yabancıl: Uzak, yabancı ülkelerle ilgili, bu ülkelerden

getirilmiş, egzotik (GTS: 2496).

yalancıl: Aslı olmayan, taklit, sahte (TTAYE: 120).

yatakcıl: Düşkün, sürekli yatmaya gereksinme duyan (DS: 4199).

yatakçıl (yatak delisi): Cinsel ilişkiye düşkün (DS: 4199).

yıldamcıl: Her yıl doğuran (inek) (TTAYE: 120).

ç. Ona eğimli, istekli, yakın kavramı katar:

alımcıl: Talip, müşteri, satın almaya istekli olan kimse (DS: 218).

artçıl: Arkadan gelen, sonra olan, öncül karşıtı (GTS: 138).

olumcul: Olacak şey (DS: 3279).

ölümcül: 1. Ölümle sona erme ihtimali olan veya ölümle sona eren. 2. Can çekişen (GTS: 1848).

öncül: 1. Önde giden, önde olan, artçıl karşıtı (GTS: 1582).

verimcil olmak: Vermek isteğinde olmak (DS: 4803).

d. Benzerlik kavramı katar:

akçıl: 1. Rengi atmış, ağarmış. 2. İçinde ak renk bulunan (GTS: 61).

apakçıl: Soluk kül rengi (ÖTS: 266).

bozcıl: Boz renkli, bozımtrak (TS: 659)

gökçül: 1. Maviye çalan renk. 2. Bu renkte olan (GTS: 958). Soyadı olarak da karşılaşılmaktadır.

kırçıl: 1. Kırlaşmaya başlamış, kır renkli. 2. Bu renkte saçı olan (GTS: 1414).

körcül: Kör gibi (TTAYE: 120).

taşçıl: 1. Taşı andıran, taş gibi (GTS: 2279).

yâcıl: Yağ gibi (TTAYE: 120).

yaşçıl (yaşarık, yaşak) : Nemli (DS: 4196).

e. Araç, gereç isimleri yapar:

ayakçıl (ayakçak): Merdiven, merdiven basamağı (DS: 401).

barmaḫcıl: Çorap vb. dikerken iğnenin parmağa batmasını

engellemek amacıyla işaret parmağına takılan deri kılıf (TTAYE: 121).

övcül: Peştamal (DS: 3361).

sıçancıl: 2. Çıtasız kâğıt uçurtma (DS: 3600).

f. Bitki adları türetir:

bayamçıl: Badem. Yabani badem (DS: 578).

gırçıl: Dağda taşlık yerlerde yetişen buğdaygillerden bir bitki (DS: 2055).

tıkancıl: Yenilebilen yabani bir ot (TTAYE: 121).

g. Terim türetir:

bitkicil: Otobur (GTS: 364).

bütüncül: Totaliter (GTS: 425). Bir ideoloji adına bütün kişisel çabaları, etkinlikleri sıkı bir denetim altına alarak bireysel özgürlüğe yer vermeyen ve bireyin hayatını her yönüyle devlet otoritesine tabi kılan; totaliter (ÖTS: 731).

tavşancıl: 2. Sığırlarda görülen öldürücü bir çeşit hastalık (DS X: 3848).

hepçil: Hem hayvansal hem bitkisel besinlerle beslenen (GTS: 1083).

herşeycil: Banguoğlu'nun örneklerinden biri olan bu kelimeye sözlüklerde yer verilmemiştir.

hıyarcıl (hıyarcık): Kasık lenf bezlerinin iltihaplanması ile ortaya çıkan hastalık (ÖTS: 1957).

hurcul: Guatrlı (TTAYE: 119).

ikircil: İki anlama da gelen ve iki türlü yorumlanabilecek nitelikte olan, iki anlamlı (GTS: 1167).

otçul: Otobur. (GTS: 1821).

öncül: 2. Bir bilimsel çalışmada işe koyulurken, araştırmaya konu edilmeksizin doğru sayılan önerme (GTS: 1852).

yadcıl deyim: Garabet (ESSTS: 120).

ğ. Oyun adları:

göz yummacıl: Saklambaç (TTAYE: 121).

saḫlamacıl: Mendil saklama oyunu (TTAYE: 121).

sekmencil: Tek ayak üstünde yürüme, seksek (DS: 3572).

h. Somut kelimeler türetir.

damarcıl: Kulunç (DS: 1350).

ı. Sıralama bildiren sıfatlar türetir:

başçıl (başcıl): 1. Başkan, amele başı. 2. Çocuk oyunlarında baş olan ve oyuna ilk başlayan. 3. Başkan, başbuğ, lider (DS: 555).

dibcil (dipçil): 1. Sonuncu. 2. Birbirinin sırtından atlayarak oynanan bir çocuk oyununda ebenin söylediklerini unutarak söyleyemeyen oyuncu (DS: 1478).

soncul: Sonuncu, sonuncu çocuk (DS: 3664).

i. Nispet eki işlevi. Aşağıdaki örneklerde bu işlev yüklenmiş olsa da bunlar tartışmaya açıktır.

ağızcıl: Ağızla ilgili olan, oral (GTS: 48).

çağcıl: 1. Çağdaş. 2. Tekniğin, bilimin yeniliklerinden yararlanan, modern (GTS: 479).

eskicil: Günümüzde kullanılmayan veya eski şekliyle kullanılan kelime, arkaik.

gökçül: 3. Gökle ilgili, semavi (GTS: 958).

hayvancıl: 2. Hayvanla ilgili, hayvana benzer (GTS: 1074).

merkezcil: Merkeze doğru yaklaşan (GTS: 1659).

pislikçil: Dışkısal (GTS: 1928).

sesçil: Sesleri bütün özellikleri ve ayrıntılarıyla gösteren, fonetik (GTS: 2077).

yabancıl: Uzak, yabancı ülkelerle ilgili, bu ülkelerden getirilmiş, egzotik (GTS: 2496).

Güngördü (2002: 178) bu ekin yazı dilimizde nispet işleviyle değerlendirilmesini olumlu bir gelişme olarak yorumlar ve eskicil (arkaik), yabancıl (egzotik), sesçil (fonetik), merkezcil (merkeze doğru yaklaşan), çağcıl (asrî, modern)

örneklerini verir. Birincil (birinci derecede olan, aslî), ikincil (ikinci derecede olan, tali, sekunder), üçüncül (sülâsî, tersiyer) kelimelerindeki türetmelerde yapıca bir zorlama olduğu kanaatindedir.

birincil [1. Sırada, önemde ilk yeri alan. 2. Aslî (GTS: 311)], *ikincil* [Sırada önem bakımından ikinci derecede olan, tali, sekunder (GTS: 1166)], *ortancıl* [1. Ortanca; ikinci. 2. Oyunda, ortadaki oyuncu (DS: 3289)] ve *üçüncül* [1. Organik bir birleşiğin formülünde öbür üç karbon atomuna bağlı olan (karbon atomu), tersiyer. 2. Bir hastalığın belirli iki devresinden sonra oluşan (belirtiler) (GTS: 2305)] kelimelerinin bu ekin sıralama işlevini gösteren örnekler arasında (Güngördü, 2002: 178; Güzel, 2019: 121; Özdemir, 1973: 53) gösterilmesi uygun değildir. Çünkü bu kelimelerdeki yapım eki *+cIl /+cUl* değildir. İşlek eklerden biri olan ve sayı isimlerinden sıra sayı sıfatı türeten *+(I)ncI / +(U)ncU* ekinden sonra ölü bir ek olan *+(I)l / +(U)l* eki getirilerek bu kelimeler türetilmiştir. Bunlardaki işlevi de açık değildir.

İşlek olmayan, vurgulu ve işlevce *+CIl / +CUl* ekine benzeyen *+CIn / +CUn* eki ise yalnız birkaç kuş adı türetmiştir. Genellikle ekin Türkiye Türkçesine eski dönemlerin bir kalıntısı olarak geldiği tahmin edilmekte ise de ekin Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde görülmemesi ihtimali zayıflatmaktadır. Daha çok, aynı türden adların anlamca birbirine karıştırılmaması için son seste birer *-l* > *-n* ses değişmesine uğramış olma izlenimi vermektedir: *balıkçın, bayırcın, bıldırcın, çamurcun, güvercin, kaşıkçın* vb. (Korkmaz, 2009: 44).

+CIl / +CUl yapım ekiyle türetilen kelimelerin alındığı toplam on kaynaktan dokuzunda bencil ve ölümcül; sekizinde akçıl, balıkçıl, kırçıl, öncül, tavşancıl; yedisinde adamcıl, anacıl ve evcil kelimeleri örneklenmiş; ağızcıl, alacabalıkçıl, apakçıl, artçıl, ayakcıl, barcıl, barmaḫcıl, bayamçıl, bozcıl, dadmacıl, dağcıl, demeyhcil, doymacıl, essahcıl, gırçıl,göz yummacıl, hayvancıl, herşeycil, hıyarcıl, horozcul, hurcul, işcil, kaymakçıl,

larvacıl, paracıl, saḫlamacıl, soycul, tavıkcıl, tıkancıl, tütütncül, yâcıl, yalancıl ve yıldamcıl kelimelerine ise sadece bir kaynakta yer verilmiştir.

"Eskicil" Sözü

Yukarıda bahsedilen *+CIl / +CUl* ekine nispet eki işlevi yüklenerek yeni türetilen kelimelerden biri de eskicil sözüdür.

[Çağataycadaki eskicil öğeler üzerine (Ölmez: 2003), Türkiye Türkçesi ağızlarında "keri (geri)" sözcüğünün eskicil bir kullanımı (Hünerli: 2012), Sûdî'nin Şerh-i Bostan'ında geçen arkaik kelimeler (Okatan: 2013), Dil oyunları ya da dil mühendisliği: Mustafa Balbay'ın dil kullanımı (Balcı, Balcı: 2014), Süheyl ü Nev-Bahâr'da Eskicil Ögeler (Taş: 2015), Doğu Anadolu ağızlarındaki bazı sözcük ve eklerde eskicil izler (Ertekinoğlu: 2016), Kutadgu Bilig nüshalarının eskicillik açısından karşılaştırılması (Mert: 2017), Türk Dilinin eskicil bir kelimesi alaçuk: Yapısal-kökenbilimsel bir analiz (Karabulut, Kazanlar: 2018), Kelile ve Dimne'de arkaik (eskicil) ögeler (İsi: 2018), Ahmed-i Dâî Divanı'nda eskicil ögeler (Güneş: 2018), Niyâzî-i Mısrî'nin Divân-ı İlâhiyâtı'nda eski Türkçe izler (Atmaca: 2019)] gibi bazı çalışmalarda 2000'li yıllardan itibaren rastlanan bu kelime, *Güncel Türkçe Sözlük*'te yoktur. Bunun yerine *arkaik* sözünün anlamı "(Fransızca archaïque) 1. Güzel sanatlarda klasik çağ öncesinden kalan. 2. (edebiyat) Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan (eski söz veya deyim)" *arkaizm* ise "Kullanıldığı çağdan daha eski bir çağa ait biçimin, yapının özelliği" (GTS, 2011: 153) şeklinde verilir.

Dil bilimi ve gramer terimleri sözlükleriyle konuyla ilgili çalışmalarda *arkaik* ve/veya *arkaizm* ya da bunun yerine kullanılan kelimelerin karşılıkları şöyle verilmiştir:

"*eskicil biçim (archaism):* Dilin geçmiş evrelerinde kullanılmış olup artık kullanılmayan sözcük ya da dilbilgisi özelliği" (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011: 118).

"*eski* (Alm. Arkaistisch; Fr. archaique; İng. archaic) Eskiye ait, eski devirden kalma arkaik, kalıntı.

eskicilik (Alm. Archaismus; Fr. archaisme; İng. archaism) Eskiye bağlılık, artık kullanılıştan düşmüş olan eski kelimeleri veya kelimelerin eski şekillerini kullanma; kalıntı kelimeleri kullanma. Bk. ve krş. eskilik, eski kelime.

eskilik (Alm. Archaismus; Fr. archaisme; İng. archaism), Eskiden kalma; yazı ve konuşma dilinde artık kullanılıştan düşmüş olan, dilin daha eski veya tarihi devirlerine ait kelime, deyim ve şekiller: adaklı "sözlü", ağu "ağı, zehir"… vb.

eski kelime (Alm. Erbwort; Fr. mot archaique; İng. archaic word; Osm. miras kelime, ta'bir-i metruk, ta'bir-i mehcur) Bugün artık kullanılıştan düşmüş bulunan veya eski şekli ile kullanılan kelime; arkaik kelime; kalıntı kelime; gökçek "güzel", tanıklık "şehadet", bencileyin "benim gibi" … vb." (Korkmaz, 1992: 55).

"*eskil biçim:* [Alm. *archaismus*] [Fr. *archaïsme*] [İng. *archaism*] Kullanımdan düşmüş bulunan sözlüksel birim, sözdizimsel olgu, vb." (Vardar, vd., 1978: 76).

"*archaic* eskil,

archaism eskil biçim" (Kocaman, 1990: 159).

"*eskicil (arkaik) öge:* Eski devirlere ait sözdür. Bugün artık kullanılıştan düşmüş bulunan veya eski biçimi ile kullanılan söz, arkaik söz veya kalıntı söz.

eskicilik (arkaizm): Eski söz, ek veya yapı kullanma veya dil birimlerine eski veya unutulmuş anlamlar yükleme, eskicilik eğilimi olarak bilinir. Bu yol da bir bakıma yenicilik olduğu için, bazen yenicilik sözüyle eskicilik (archaism) de kastedilir. Kısacası eskicilik, artık kullanılıştan düşmüş olan eski sözleri veya sözlerin eski biçimlerini, kalıntı sözleri kullanmaktır" (Karaağaç 2013: 372).

Ölmez (2003: 135-136), *Türkçe Sözlük*'lerin ve *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nün *arkaik/eskicil* terimi hakkında aydınlatıcı olmaktan uzak olduğu; aradığı tanımı ve örnekleri vermediği kanaatindedir. "T. Tekin'den öğrendiğim *arkaizm* ~ *arkaiklik* veya *eskicillik* anlayışında, tanımında bir dilde Eski Türkçe ile

karşılaştırıldığında, öteki Türk dillerinde bulunmayan ses ve yapı özelliklerinin yanı sıra, sözlüksel biçimlerin de Eski Türkçeye benzer biçimde yaşaması, kullanılmasıdır" (Ölmez, 2003: 136).

Mert (2017: 183), "Bir sözcüğün, ekin ya da sesin dil tarihi içinde geçirmesi beklenen anlam, ses ve şekil değişikliklerini geçirmeyerek eski hâliyle donuklaşmasına eskicillik, bu özelliği yansıtan dil unsurlarına da eskicil denilebilir" tanımlamasını yaptıktan sonra eskicil ve eskicillik ile kast edilenin arkaiklik ve arkaizm olduğunu vurgular.

> Kelimelerin eskicilliği hakkında araştırmacılar arasında tam bir mutabakat olmamakla birlikte şu çıkarımlarda bulunmak mümkündür: 1. Günümüzde kullanılmayan, kullanımdan düşmüş kelimelere eskicil kelime denir. 2. Bir kelimenin eskicil olup olmadığını eskicil kelimeleri belirleyen sözlüklerin tespitlerine dayanılarak söylenebilir. 3. Kelimenin ses yapısı ve eklerin ses özellikleri ve bir dönemde kullanılmış ve terk edilmiş olmalarına göre hüküm verilebilir. 4. Daha XIII. asırda bazı Türkçe kelimelerin eskicil olduğuna karar verilmişse bundan sonraki asırlarda bu kelimelere eskicil değildir demek bilimsel verileri dikkate almamak anlamına gelir. 5. Türkçede arkaik kelimenin ne olduğu konusunda tartışma devam etmektedir (Okatan, 2013: 15-16).

Şimşek (2018), "Eskicilvebasın-1" başlıklı köşe yazısında "…Ne dersiniz, 'Eskicilvebasın' diye roman yazıp da o kelimeyi bilmeyen edebiyatçı mı daha tuhaf, yoksa 'Süheyl ü Nev-Bahār'da Eskicil Ögeler' kitabını neşredip satan, kendi sitesinde bunu îlân eden fakat "eskicil" diye bir kelimeden haberdâr olmayan TDK mı?" diyerek bu kelimenin kullanılması eleştirir.

Dil ve edebiyat çalışmalarında, dilin önceki devirlerinde mevcut olduğu hâlde sonraki devirlerinde sık rastlanmayan, kullanımdan kalkan unsurlar için *arkaik, eskil, eskicil, eskicil biçim, eski kelime, eskimiş söz, eskicilik, eskicillik* gibi terimlerden biri tercih edilmektedir. Bu terimlerden *arkaik* sözü yabancı dildendir. *Eski-l* ve *eski-cil* türetmelerinde kullanılan yapım

eklerinin asıl işlevleriyle çok da örtüşmeyen sıra dışı bir durum, terim yapma yollarıyla pek de uyuşmayan bir zorlama söz konusudur. *Eski-cil biçim* terimindeki *biçim* sözünün sözlük anlamları içerisinde *yapım/çekim eki* ve/veya *kelime/sözcük* anlamlarıyla ilintili bir karşılık yoktur. *Eski kelime, eskimiş söz* ifadelerinde ise müphemlik ve sınırlılık vardır. Bu terimler, kullanımdan tamamen kalkan kelimeleri, ekleri; mevcut kelimelerin ve/veya eklerin eski şekillerini tam olarak karşılamaz. *Eskicilik* ise eskicinin yaptığı iş olarak bilindiğinden arkaizm karşılığında kullanması iğreti durmaktadır. Arkaizmin karşılığı olarak verilen *eskicillik* sözünde de yine *+CIl* ekinin göreviyle ilgili bir olumsuzluk söz konusudur.

Gürsoy-Naskali (1997: 38), arkaik ~ eski terimi için lehçelerde kullanılan karşılıkları *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*'nda şöyle sıralar: *eski ~ arkaik* Azerbaycan: arxaik, Türkmen: könelişen ~ arhaik, Gagavuz: evvelki ~ arhaik ~ arhaizma ~ *eski, Özbek: eskirgan ~ arxaik, Uygur: koniriğan, Tatar: iskergän ~ arxaik ~ iske, Başkurt: iskergän ~ arxaik, Kumuk: esgilengen ~ esgi, Karaçay-Malkar: eskirgen ~ burunu (söz) ~ arhaizm, Nogay: eskî ~ burıngı ~ eskîrgen ~ arhaizm, Kazak: köne ~ könergen, Kırgız: eski ~ arhaikalık, Altay: eski sös ~ arhaizm. Bunlardan Türkiye Türkçesi için *arkaik* sözü yerine bu lehçelerden alabileceğimiz uygun bir terim/karşılık da görünmüyor.

Sonuç

Kelime köklerine veya gövdelerine getirilerek bunlardaki anlamla ilgili/bağlantılı yeni kelimeler türetme görevini üstlenen yapım ekleri, dilin söz varlığını zenginleştirmede de önemli bir işleve sahiptir. Kelime türetme, dilin kanunlarına göre, belli bir düzen içinde yapılmalıdır. Eklere bilinen görevleri dışında yenilerini yüklemenin dilin asıl işlevini yerine getirmesini zorlaştıracağı bilindiği hâlde Türkçenin yapısına ve estetiğine uymayan kelimeler/terimler de türetilmiştir. Ancak kelime türetilirken ekin canlı olmasına, benzer örneklerinin bulunmasına; kuruluşun tutarlı, yapının doğru, anlamın açık

olmasına dikkat edilmelidir. Bu hususlara aykırı olduğu hâlde bir şekilde dilde tutunan kelimelerin bulunması, yanlış örneklerin varlığı bunun doğruluğunu göstermez, yanlış türetmeler için doğru dayanaklar olarak gösterilemez.

İşlek olmayan ve isimden isim (ve sıfat görevli isimler) türetmeye yarayan *+CIl / +CUl* eki esasen eklendiği kelimeye ondan yemeye alışkın, ona düşkünlük, bağlılık, yakınlık, benzetme anlamları katar. Başka ekler varken bazı eklere, dilin kanunlarına ve estetiğine uymayan, yeni işlevler ilave etmek uygun olmasa bile yukarıda sıralananlardan da anlaşılacağı üzere bu ekten Cumhuriyet döneminde fazlaca yararlanılmış, ekin kullanım alanı genişlemiştir. Kaynaklarda sınırlı sayıda örnek verilen bu ekle türetilen kelime sayısının (yanlış türetmeler hariç tutulsa bile) yukarıdan da anlaşılacağı üzere fazla olması, bu ekin az işlek ekler kategorisinden çıkarılmasına yetecek kadardır. Ağızlardaki örnekleri kabule daha yakınken *ağızcıl, çağcıl, eskicil, hayvancıl, merkezcil, pislikçil* gibi nispet eki işlevi yüklenen türetmeler Zülfikar'ın da belirttiği gibi terim yapma ve türetme ilkelerine uygun değildir.

Birincil, ikincil, üçüncül kelimelerinin incelediğimiz ekin örnekleri arasında gösterilmesi de yanlıştır.

Arkaik yerine kullanılan *eski, eskil, eskicil, eskicil biçim, eski kelime, eskimiş söz* gibi kelime ve kelime gruplarının yukarıda açıklanan sebeplerle eski bir tabirle "efradını cami ağyarını mani" bir nitelikte olmadığı iddia edilebilir. Türk lehçelerinden de bu niteliğe uygun olarak alabileceğimiz uygun bir karşılık yok gibi görünüyor. *Eskil, eskicil* yerine *eskisel* gibi bir türetme de diğerlerinden farklı olmayacaktır. Bu nedenle çalışmalarda *arkaik* veya *eski dil ögesi* ya da *eski unsur* ifadelerinden biri tercih edilebilir. *Arkaizm* için de *eskilenmece* ifadesi önerilebilir.

Kısaltmalar

bk.: Bakınız

DS: Derleme Sözlüğü

GTS: Güncel Türkçe Sözlük

krş.: Karşılaştırınız

ÖTS: Ötüken Türkçe Sözlük

TDK: Türk Dil Kurumu

TS: Tarama Sözlüğü

TTAYE: Türkiye Türkçesi Ağızlarında Yapım Ekleri

vd.: Ve diğerleri

Kaynaklar

Balcı, T., Balcı, H (2014). Dil oyunları ya da dil mühendisliği: Mustafa Balbay'ın dil kullanımı, *4. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu 17-19 Haziran 2004 Bildirileri*, Çanakkale

Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin grameri.* Ankara: TDK Yayınları: 528

Bilgegil, M. K. (1982). *Türkçe dilbilgisi.* İstanbul: Dergâh Yayınları

Bozel, M. (2008). *Türkiye Türkçesindeki türemiş adların aldıkları yapım eklerine göre anlam ve görev özellikleri bu konudaki bilgi ve bulguların ilköğretim 2. kademe Türkçe (dilbilgisi) derslerinde kullanılışı* (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir)

Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe sözlük.* İstanbul: Ötüken Neşriyat

Deny, J. (1943). *Türk dili grameri (Osmanlı lehçesi)* (Tercüme, Ali Ulvi Elöve), İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları

Derleme sözlüğü (12 Cilt) (1993). Ankara: TDK Yayınları: 211

Edebiyat ve söz sanatı terimleri sözlüğü (1948). İstanbul: TDK

Eker, S. (2003). *Çağdaş Türk dili.* Ankara: Grafiker Yayınları

Ergin, M. (1982). *Türk dil bilgisi.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları

Ertekinoğlu, S. (2016). Doğu Anadolu ağızlarındaki bazı sözcük ve eklerde eskicil izler. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 9/1, s.189-203

Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi.* Ankara: TDK Yayınları

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözlerin köken bilgisi sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları: 911

Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde ekler.* Ankara: TDK Yayınları: 673

Güncel Türkçe sözlük (2011). Ankara: TDK Yayınları: 549

Güngördü, E. (2002). İsimden fiil türeten +çı-/+çi- eki ve gelişmiş şekilleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt 22, Sayı 3, s. 171-182

Gürsoy-Naskali, E. (1997). *Türk Dünyası gramer terimleri kılavuzu.* Ankara: TDK Yayınları: 667

Güzel, F. (2019). *Türkiye Türkçesi ağızlarında yapım ekleri.* Ankara: TDK Yayınları: 1305.

Hatiboğlu, V. (1974). Türkçedeki eklerin kökeni. *Türk Dili,* C 29, S 268

Hünerli, B. (2012). Türkiye Türkçesi ağızlarında "keri (geri)" sözcüğünün eskicil bir kullanımı, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 7/2 Spring 2012, p. 597-604, Ankara.

İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, S. (2011). *Dilbilim sözlüğü.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi

Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları

Karaağaç, G. (2016). *Türkçenin dil bilgisi.* Ankara: Akçağ

Karabulut, F., Kazanlar, E. (2018). Türk dilinin eskicil bir kelimesi alaçuk: yapısal-kökenbilimsel bir analiz. *Journal of Turkish Language and Literature,* Volume: 4, Issue: 2, Spring 2018, p. 404-427.

Kocaman, A. (1990). *Dilbilim terimleri sözlüğü.* Dilbilim Araştırmaları.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları: 575

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri: (Şekil bilgisi),* Ankara: TDK Yayınları: 827

Mert, A. (2017) Kutadgu Bilig nüshalarının eskicillik açısından karşılaştırılması. *Bilig,* Kış 2017, S 80, s. 179-215

Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan sözlük-Çağdaş Türkçenin etimolojisi.* Liber Plus Yayınları.

Okatan, H. İ. (2013). Sûdî'nin Şerh-i Bostan'ında geçen arkaik kelimeler, *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi,*

Eylül 2013, Cilt: 5/Yaz, Sayı: 19, s.15-55

Ölmez, M. (2003). Çağataycadaki Eskicil Öğeler Üzerine. *Mustafa Canpolat Armağanı,* Ankara, s. 135-142

Özdemir, E. (1973). *Terim hazırlama kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları.

Tarama sözlüğü, 1-12 (1974). Ankara: TDK Yayınları

Timurtaş, F. K. (1979). *Uydurma olan ve olmayan yeni kelimeler sözlüğü*. İstanbul: Umur Kitapçılık

Tietze, A. (2002). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı.* İstanbul: Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım

Vardar, B. vd. (1978). *Dilbilim ve dilbilgisi terimleri sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları

Yıldırım, G. (2011). *Türkçede benzerlik, eşitlik ifade eden isimden isim yapma ekleri* (Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara)

Yılmaz, E. (2014). *Temel dil bilgisi terimleri sözlüğü.* Ankara: Pegem Akademi.

Zülfikar, H. (1991). *Terim sorunları ve terim yapma yolları.* Ankara: TDK Yayınları: 569

İnternet Kaynakları

https://www.nisanyansozluk.com/?k=adamcıl (Erişim tarihi: 16.2.2020)

Şimşek, C. Y. (2018). Eskicilvebasın-1 (31 Ağustos 2018), https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/c-yakup-simsek/eskicilvebasin-1-25607.html (Erişim tarihi: 15.2.2020)